

Editorial: Cinkot klíčů

Složitost a dynamika fungování současné školy spolu s naléhavou snahou zaměřit se vedle efektu a výkonu ve vzdělávání také na lidský faktor vybízí k otevření tematiky „lidí v současné české škole“. Pět výzkumně zaměřených statí, kterými je předkládané monotematické číslo syceno, dokladuje potřebu tento fenomén v jeho proměnách nejen stále zkoumat, ale stavět cíle a výsledky vzdělávání především na lidech působících ve škole: na žácích, na učitelích a ostatních pedagogických pracovnících, na vedení školy, na rodičích žáků – a na vzájemných vztazích mezi všemi těmito aktéry. Uvedenou rozmanitost lidí souvisejících s fungováním školy se snaží sledovat i obsah předkládaného monotematického čísla *Pedagogické orientace*. Přes jeho rozsah i tematickou pestrost však jednotlivé příspěvky v tomto čísle neodrážejí, a kompletně ani nemohly pokrýt, celou šíři fenoménu všech zúčastněných „lidí ve škole“. Nabízejí ale inspirativní náhled na klíčové aktéry současné české školy.

Sledovanou tematiku otevírá stať Jiřího Kressy, který svou výzkumnou pozornost zaměřuje na rozhodující a nejpočetnější skupinu aktérů školního života, na žáky. Jeho text s názvem *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany* je zaměřen na svět školních dětí v jejich nejcitlivějším věku a pojednává o velmi vážné a stále přítomné problematice šikany mezi žáky. Autor zkoumá méně obvyklým pohledem na řešení této „skupinové nemoci“ potenciál pomoci a nápravy v prosociálních projevech samotných žáků. Výzkum, založený na rozhovorech s žáky-zastánci, s jejich rodiči a s učiteli, odhaluje širší souvislosti tématu. Jako nezastupitelná je zde zdůrazněna role třídního učitele v konfliktech s podtextem šikany uvnitř třídy, a to v jeho dlouhodobém a žáky percipovaném zájmu o třídu.

V následujícím příspěvku, který je nazván *Uvádění začínajících učitelů v mateřských, základních a středních školách pohledem jeho hlavních aktérů*, se pozornost autorů explicitně obrací ke klíčovému aktéru práce školy, tj. k učiteli. Autorský tým, Klára Záleská, Libor Juhaňák, Kateřina Trnková a Martina Šmahelová, zkoumá učitele-novice na různých stupních škol a snaží se zjistit, jakou podporu vnímají začínající učitelé při svém profesním startu. Zkoumaný fenomén uvádění začínajících učitelů je datově sycen i výpověďmi dalších procesu profesní adaptace se účastnících aktérů – uvádějících učitelů a vedení škol. Předkládaná zjištění k vytvářeným podmínkám práce začínajících učitelů, která se opírají o subjektivní výpovědi respondentů, vyznívají spíše pozitivně. Nemohou však zakrýt dlouhodobou nekonceptnost a nesystémovost v oblasti podpory a péče týkající se začínajícího učitele.

Ani třetí nabízená stat' monotematického čísla se od tématu učitele nevzdaluje. Text s názvem *Odlišné sociální klima učitelských sborů ZŠ v rozmanitých podmínkách práce školy* však zkoumá učitele s důrazem na širší personální kontext učitelského sboru jako celku. Ukazuje se, že kvalita vztahů mezi učiteli a způsoby vedení sboru jsou velmi silnými činiteli, které ovlivňují pracovní spokojenost učitelů a determinují i úspěšnost práce školy. Kvalitativní studie s využitím kontrastu sledovaných případů dovedla trojici autorů, Jitku Jursovou, Petra Urbánka a Markétu Váchovou, k odpovědím na otázku, jaké jsou příčiny odlišností sociálního klimatu učitelských sborů v českých základních školách. Výsledky komparace čtyř vybraných učitelských sborů prokazují, že ke kvalitě sociálního klimatu sboru výrazně přispívají shoda lidí na hlavních principech chodu školy, sdílení jasné vize, a zejména podporující styl vedení lidí – tedy faktory, jichž lze dosáhnout pouze promyšlenou, dlouhodobou, trpělivou a otevřenou prací managementu školy.

Do tematiky vedení školy explicitněji zasahuje další příspěvek, nazvaný *Subjektivní vnímání proměny role ředitele školy a obtížné prvky výkonu této profese v současné době*. Václav Trojan a Zuzana Svobodová ve své výzkumně zaměřené stati sledují proměnu role ředitele školy od počátku milénia tak, jak ji s odstupem vnímají zkušení ředitelé. Autoři textu konfrontují dopady klíčových zásahů vzdělávací politiky uplynulého dvacetiletí (decentralizace státní správy, vysoká autonomie škol, kurikulární reforma, koncept inkluze) i dopady dalších nařízení mimo rezort školství (např. GDPR) s názory ředitelů škol a s jejich hodnocením důsledků pro každodenní realitu vlastní práce. Ukazuje se, že nároky na práci ředitelů se v uvedených souvislostech výrazně zvýšily, a to v oblasti manažerské, lídrovské i pedagogické. Oslovení ředitelů vnímají intervence vzdělávací politiky kriticky a veskrze negativně, v některých vynucených změnách nevidí pro práci školy valný přínos a jiné zásahy hodnotí dokonce jako kontraproduktivní. Autoři studie vyslovují obavu, aby negativní nastavení ředitelů škol a jejich nedůvěra k národním vzdělávacím cílům v důsledku výrazně nekomplikovaly posuny a efekty ve vzdělávání.

Zdálo by se, že v pořadí pátý příspěvek monografického čísla, s titulkem *Odlišné světy učitelů a rodičů: interakce s rodiči jako zdroj stresu učitele*, posunuje čtenáře již za deklarovanou hranici „lidí ve škole“, pakliže se zabývá též rodiči žáků. Rodiče však v současnosti pro práci školy představují významné hráče a výzkumná studie zasahuje právě citlivou tematiku vztahů mezi rodiči a učiteli. Text je navíc cenný tím, že i přes zjevnou proměnu rodiny a společnosti nebyla u nás v poslední dekádě tematika vztahu rodiny a školy výzkumně významněji podchycena. Autorky Veronika Pavlas Martanová a Olga Konůpková přistoupily

ke své analýze s vědomím, že světy učitelů a rodičů jsou značně odlišné. V reálné rovině prostředí školy odhalují stále přítomné latentní napětí mezi těmito dvěma specifickými entitami, které v interakcích představuje potenciální zdroj stresu pro učitele. Resumé autorek vyznívá do jisté míry opatrně, až váhavě (což nejspíš i takto citlivé téma vyžaduje), když je náprava vztahů mezi školou a rodinou hledána v učitelské přípravě, a nikoliv v systémovém konfliktu doby.

Diskuzní rubrika je zastoupena příspěvkem *Podpora profesního rozvoje učitelů v rámci metodických kabinetů*. Byť žánrem nejde přímo o diskuzi, lze očekávat, že zpráva o projektu SYPO (Systém podpory profesního rozvoje učitelů a ředitelů), o němž Jan Slavík a Tomáš Janík referují, širší debatu u čtenářů vyvolá. Autoři připomínají třicetiletí houževnatých, ale doposud neúspěšných snah vytvořit a realizovat systémový model podpory učitelů. Popisují pilotní realizaci kontinuální podpory začínajících učitelů, vznik sítě metodických kabinetů pro další vzdělávání učitelů a další nástroje podpory. Příspěvek tak vhodně (v pravou chvíli a na pravém místě) doplňuje a nepřímou reaguje na kritické závěry uvedené v prezentovaných výzkumných statích.

V závěru monotematického čísla upozorňuje svou recenzí Milada Rabušicová na zajímavý kvalitativně uchopený výzkumný monografický titul na hranici sociologie a psychologie *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*. Rodina a její generační posuny, které jsou v anotované knize sledovány, se nutně a výrazně odrážejí právě také v zásadních proměnách výchovných modelů českých rodin. Tato skutečnost má dozajista vliv na vztah rodiny a školy, a v důsledku i na možnosti výchovné práce školy. Obsah recenzované publikace i recenze samotná tak do jisté míry tematicky navazuje na poslední z uvedených výzkumných statí časopisu. A jak recenzentka sama uvádí, kniha může být inspirací pro nové výzkumné a publikační počiny.

V textech předkládaného monotematického čísla *Pedagogické orientace* lze identifikovat společné znaky, které dokládají souvislost dílčích témat „lidí v současné české škole“ a nutnost jejich komplexního řešení. Všechny hlavní statě jsou výzkumně zaměřené a jejich data se opírají vždy o více zdrojů. Uvedené příspěvky nevnímají různé aktéry („lidí ve škole“) izolovaně, nýbrž kontextuálně, a klíčový význam je shledáván v efektivních interakcích. Závěry všech statí jsou svými tématy i výzkumnými výsledky inspirativní. Monotematické číslo svým obsahem dokladuje, že se „nitky“ všech témat „lidí ve škole“ nápadně stahují vždy k učiteli: ať už je to podpora žáků při řešení šikany, profesní adaptace začínajících učitelů, spolupráce učitelů ve sboru, součinnost učitelů s vedením školy, nebo téma zátěže učitele při interakci s rodiči žáků. Zde všude se učitel

jeví jako klíčová osoba pro fungování práce školy a řešení problémů edukace. O úspěchu rozhodují učitelovy znalosti, profesní dovednosti a motivace k učitelství. Dosáhnout tohoto úspěchu lze jedině kvalitní profesní přípravou a vytvářením optimálních podmínek pro učitelskou práci.

Resumé a ideové vyznění předkládaného monotematického časopiseckého čísla nabízí paralelu s jen zdánlivě nesouvisejícím titulkem, otištěným v nejčtenějším českém deníku MF Dnes dne 21. 3. 2019 na první straně: *Místo šesti let jen šest měsíců. Příprava nových strojuvůdců se dramaticky zkrátila. V Česku je jich totiž nedostatek. Přibývá tak nehod způsobených mašinféry bez zkušeností.* Tvrzení, byť je přirozeně poplatné atraktivnímu žurnalistickému stylu, je vážné a evokuje i analogie ke zkrácené profesní přípravě na jiná povolání. Čelíme hektické době ukvapených řešení a alibismu neuvážených změn. Zvláště oblast výchovy je mimořádně citlivá na účelová, unáhlená či zjednodušující „řešení“, a tedy ani redukci učitelské přípravy nelze s pochopením akceptovat.

Novela zákona 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, již vpouští na půdu škol problematiku vzdělané asistenty. Nyní se počítá také se zkrácenou dobou pro profesní přípravu učitelů, navíc vzdělávaných i mimo fakulty vzdělávající učitele. Po dvou dekáдах (usilovné práce vzdělávací politiky) se musíme stejnými slovy, jako tehdy Stanislav Štech, znovu ptát: Nestojí před námi další vlna „návratů vojenských vysloužilců“, představující tak „trochu vzdělání a pak hlavně nápodobu a zkušenost“? (Štech, 2001, s. 148). Učitelská práce je náročná a také učitelů je aktuálně nedostatek. „Strojvůdcovské řešení“ nedostatku učitelů vnáší do profesní přípravy staronový termín „rychlouška“. Především ale není dobrou cestou hodnou následování. Jako by logiku měly mít vícerychlostní varianty učitelského vzdělávání, popírající pedeutologické pravidlo o vývoji a dlouhodobém zrání adepta i o nutnosti hlubokého vědomostního základu budoucího učitele. Jako by mohly různorodé „vzdělávací“ agentury nahradit odborný personální potenciál a koncept důkladné profesní přípravy budoucích učitelů na fakultách. A jako by po třiceti letech již nebyl akceptován ani cinkot klíčů, který krom jiného volal kvalitně vzdělané odborníky na potřebná místa. Opakovaně deklarujeme, že právě učitel determinuje kvalitu vzdělávání, že jeho příprava proto musí být důkladná a v rukou odborníků. Zejména proto, aby ani ve školách nepřibývalo méně nápadných, ale o to tragičtějších „nehod“ způsobených nekvalifikovanými učiteli.

Petr Urbánek, Jitka Jursová a Andrea Rozkovicová,
hostující editoři